

Suojeluskunnat ja yhteiskunta

Kari Selén, Sarkatakkien maa. Suojeluskuntajärjestö ja yhteiskunta 1918–1944. Helsinki 2001 WSOY. 600 s.

■ Vuosi 1918 on yhä tärkeä siksi, että sen kautta virittyi erilaisia yhteiskunnallisia konseptioita ja erilaisia näkökulmia myöhempään Suomen historiaan. Sodalle ei ole olemasakaan mitään ”oikeaa” nimeä. Ennemmin se on tapa puhua siitä, mitä Suomessa tarkoittavat yksimielisyys ja erimielisyys ja miten ne kietoutuvat maan sisäisiin ja ulkoisiin suhteisiin.

Tämän vuoksi suojeluskunnat, kansalaissodasta syntynyt ja maailmansotien välistä aikaa leimannut porvarillisen väestönsosan aseellinen järjestö on erittäin ilmaisuvoimainen tarkastelukohde. Käsitys suojeluskunnista kuten käsitykset vuodesta 1918 sisältää näkökulman nykyisyyteen, koska se

lähes vääjäämättä sisältää näkemyksen linjasta, joka johtaa nykyhetkeen. *Sarkatakkien maa*n ilmestyminen on sinänsä osoitus tästä. Ensimmäinen kattava tutkimus suojeluskuntajärjestöstä on valmistunut yli puoli vuosisataa sen lakkauttamisen jälkeen, bolshevikkien vuosisadan päätyttyä, opetusministeriön tuella. Kari Selénin mukaan suojeluskunnat voidaan vihdoin asettaa osaksi Suomen historiaa.

Kirja on kokonaisesitys ”suojeluskuntajärjestöstä ja yhteiskunnasta”. Miten ne niveltivät toisiinsa, ja millainen kaari kehityksestä syntyy? Selénin suuri linja on suojeluskuntien kansalliseen kokonaisuuteen asettumisen linja.

Alkuvuosina tämä ei ollut ollenkaan itsestään selvää. Vuonna 1918 perustettu järjestö oli voittajien organisaatio, ”vapaussoturien järjestö”, joka pyrki valtion voimakoneiston rinnalla eikä välttämättä sille lojaalina torjumaan ulkoista ja sisäistä uhkaa. Suojeluskunnat avustivat poliisia ja pitivät järjestyksessä vasemmistolaisia.

Oikeistolainen potentiaali nivoutui suojeluskuntien luonteeseen ”jossain siviilin ja sotilaallisen puolivälissä”, yhtä lailla ”yhdistyksenä” kuin ”komento-organisaationa”. Vapaina kansalaisjärjestönä suojeluskunnat saattoivat pitää etäisyyttä valtioon, ja siksi riippumattomuutta haluavat aktivistit korostivat tätä puolta. Heidän otteensa heikkeni sitä mukaa kuin järjestö vahvistui sotilaallisena organisaationa ylätasolla; paikallisten suojeluskuntien autonomiaa sen sijaan vaalittiin edelleen. Voimainkoetuksia ja muutoksia

rytmittivät Saksan tappio, Mannerheimin valtionhoitajakausi ja Ståhlbergin valinta presidentiksi.

Seuraavassa vaiheessa järjestö sidottiin läheisemmin valtakunnan asevoimaan sekä henkilö- että säädöstasolla. ”Vakiintumisen vuodet” alkoivat 1921, jolloin Ståhlberg nimitti ylipäälliköksi everstiluutnantti Lauri Malmbergin (torjuttuaan sitä ennen Mannerheimin valinnan järjestön lojaalisuuden kannalta huonona ratkaisuna), ja ne huipentuivat suojeluskuntalain ja -asetuksen vahvistamiseen 1927 ja 1928. Tarkoituksena oli järjestön integroiminen ”entistä tiiviimmin toimintaympäristönsä viralliseen sektoriin” eli puolustuslaitokseen. Noin 80 000 jäsenen järjestö ”viranomaistui” mutta säilyi kuitenkin myös ”vapaaehtoistoimintaan perustuvana kansalaisjärjestönä, – – joka oli – – tottunut elämään omaa elämäänsä”.

Tällaisen kaksoissiteen kautta suojeluskunnat alkoivat sopeutua ”ympäröivään yhteiskuntaan”. Yhtäältä ne nivoutuivat yhä kiinteämmin osaksi valtiollista organisaatiota ja toisaalta omaksuivat itselleen paikalliset järjestölliset toimintatavat. Viranomaisille annettiin apua pääasiassa näiden omasta pyynnöstä, etenkin lausuntoja asevelvollisten poliittisesta luotettavuudesta. Joistakin ylilyönneistä huolimatta järjestö ammatillistui ja vankistui ”laillisen yhteiskuntajärjestyksen” turvaajana, mihin suojeluskunta-asetus sen velvoitti. Se ”aikuistui” ja pyrki ajan mittaan kehittymään ”yhteiskunnallisesti integroivaksi vaikuttajaksi”. (Puolue)politiikka tuli

sulkea kokonaan järjestöstä pois. Se ”avautui ympäristöönsä – – tosin ottaen huomioon, että kaikki punainen oli suljettu ulkopuolelle”.

Taantumista tapahtui kuitenkin ”yhteiskunnallisen kuohunnan ja epävakauden vuosina 1928–1935”. Kommunisminvastaisessa liikkeessä korostuivat sisäisen uhkan torjuminen ja samalla valtiosta vapaan kansalaistoiminnan linja. Suojeluskuntien jäsenet olivat aktiivisia yksilöinä, mutta järjestökin oli mukana erityisesti ottamalla vastuun talonpoikaismarssin toimeenpanosta. Kun kuohunta kääntyi sosiaalidemokraatteja vastaan, porvarillisten puolueiden ristiriidat tunkeutuivat suojeluskuntien sisälle. Kokoomus nosti päätään ja hieman myöhemmin Isänmaallinen kansanliike, ja etenkin maalaisliitto alkoi arvostella suojeluskuntia. Epävakaus säteili myös järjestön ja valtiovallan suhteisiin. Mäntsälän kapinan aikana Malmberg otti kantaa lapuanliikkeen puolesta kieltäytymällä vaatimasta, että suojeluskuntalaiset irtisanoutuisivat tapahtumasta.

Suojeluskuntien osuus lapuanliikkeessä ei Selénin mukaan ole niin keskeinen, kuin joskus on haluttu väittää, sillä on tehtävä ero suojeluskuntajärjestön ja yksittäisten suojeluskuntalaisten tai paikallisten suojeluskuntien välillä. Onko kysymys suojeluskunnista, jos suojeluskunnan jäsen osallistuu kommunisminvastaiseen toimintaan ilman järjestön valtuutusta tai kehotusta – monien muiden rinnalla? ”Ei ollut mahdollista ratkaista, milloin kyyditsijä toimi suojeluskuntalaisena, vakaumuksensa

innoittamana tai vain vauhtia ja jännitystä hakevana ryhmän jäsenenä.” ”Lapuanliikettä ei voi selittää yksinomaan suojeluskuntahengellä, mutta sitä ei myöskään voi selittää kiinnittämättä huomiota suojeluskuntaan.” Paineet johtivat säröilyyn organisaation sisällä. Vuoden lopulla 1931 järjestö ”oli joutunut nappulaksi sen yhtenäisyyttä vaarantaneessa pelissä”. Vaikka monet suojeluskuntalaiset sekaantuivat laittomuuksiin, kaikkia ei voi leimata, ja niinpä se, ”[m]ikä oli suojeluskuntalaisten suhtautuminen lapuanliikkeeseen ja sen laittomuuksiin, jää kysymykseksi, johon ei saada vastausta”.

Joka tapauksessa vaikeat vuodet aiheuttivat sisäisiä vaurioita. Järjestössä oli kovakorvaisuutta ”ympäröivää yhteiskuntaa” kohtaan. ”Toimintaympäristön” ääntä ei kuunneltu. Malmberg vaikuttaa pitäneen järjestöään ”muusta maasta erillään olevana saarena”. Lopulta seinä tuli vastaan Mäntsälässä, missä kapinalliset ”ylitivät yhteiskunnan sietokyvyn”.

Katkosta seurasi paluu eheytyksen linjalle: 1930-luvun jälkipuoli oli ”rauhallisen kehityksen” kautta. Tosin maalaisliiton kritiikki etenkin IKL:n vaikutusta kohtaan puri edelleen. Mutta sosiaalidemokraattien astuttua hallitukseen maalaisliiton kanssa 1937 järjestö oppi poliittista itsehillintää. ”Suojeluskuntien johto oli oppinut kuuntelemaan ja ymmärtämään ympäröivän yhteiskunnan ääniä.” Toisaalta myös sosiaalidemokraattien asenteet alkoivat hallituksessa olon aikana lientyä. Olennaista heidän kannaltaan oli järjestön kiinteä yhteys muuhun maan-

puolustukseen; sitä oli suuresti edistänyt ns. aluejärjestelmään siirtyminen jo muutamaa vuotta aikaisemmin.

Eheytyksen linja täydentyi sodan tullen. Suojeluskunnista tuli osa kotijoukkoja, mikä muutti radikaalisti niiden luonnetta vapaaehtoisjärjestönä. Lopulta talvella 1940 sosiaalidemokraattinen puolue ilmoitti, ettei se enää vastustanut jäsentensä liittymistä suojeluskuntiin. Kun ne lakkautettiin 1944, samalla lakkautettiin ”yksi suomalaisen elämänmuodon vahvasti juurtumassa ollut verso”.

Tällainen on *Sarkatakkien maan* kokonaiskuva suojeluskuntien taipaleesta. Esitys on monella tavoin kattava, aiheen tuntevan tutkijan työtä. Eniten on tietysti esillä järjestön ylätaso, mutta Selén pitää myös piiri- ja paikallistason mukana esimerkein ja ekskursioin, vieläpä erittelee niiden avulla järjestön sisäisiä hankauksia. Tyyli on parhaimmillaan kulkimukana ilmeikästä. Kokonaiskuvasta ei liioin ole suljettu pois arvostelulle alttiita tapahtumia. Alkuvaiheen kriisit käydään läpi, samoin kannanotot lapuanliikkeen aikana, Tampereen lippujupakka 1933, IKL:n pureutuminen suojeluskuntiin jne. Harmittavaa tosin on, että Selén usein (keventäviksi tarkoitetuilla?) muotoiluilla ikään kuin lieventää suojeluskuntien tai suojeluskuntalaisten demokratian vastaisia toimia. Ulkopolitiikan alalla tapahtui heimokansojen puolesta ”melko estotonta melskaamista”; Aaro Pajari käsitteli ”hieman harkitsemattomasti” kansan kahtiajakoa; Rudolf Walden ”toivoi” yöntekijöidensä kuuluvan

suojeluskuntiin, mutta tämä ”tulkittiin” vaatimukseksi; jne.

Kiinnostavin kysymys kuitenkin on, millaiseen kokonaisperspektiiviin eri vaiheet ja tapahtumat asettuvat. Minkä konseptin varaan rakentuu edellä esitetty maltillistumislinja? Lyhyesti, millainen on se ”yhteiskunta”, joka esiintyy kirjan alaotsikossa?

Tarkastelukulma rakentuu suojeluskuntajärjestön ja sen toimintaympäristön väliselle erolle. Suojeluskunnat toimivat suhteessa ”ympäröivään yhteiskuntaan”, kuuluu Selénin mieli-ilmaisu. Järjestö on ympäröivän yhteiskunnan sisällä oleva rajattu objekti, suhteessa siihen mahdollisesti kiusauksiin joutuva, horjahteleva ja vaurioita kärsivä, mutta joka tapauksessa siitä erotettavissa oleva järjestelmä, joka ajan mittaan sopeutuu siihen ja laillisuuden noudattamisena ilmenevään eheytymiseen tai kokonaisuuden etuun. Vaikka järjestö onkin yhteiskunnan osa, se näyttää usein ikään kuin ulkoisessa suhteessa ”yhteiskuntaan”. Toiminta sisäpolitiikan suurta linjaa, ”kansallisen eheyden tavoitetta” vastaan, oli toimimista ”aivan kuin ympäröivää yhteiskuntaa ei olisi olemassa”. Mäntsälän kapinan yhteydessä – jolloin siis kapinalliset ylittivät ”yhteiskunnan sietokyvyn” – Malmberg laillisuudesta irtautuessaan ”asetti osan, suojeluskuntajärjestön lyhyen aikavälin edun, kokonaisuuden, eli yhteiskunnan edun yläpuolelle”. Yhteiskunta on kyllä muodostunut järjestöistä, ammattiryhmistä ja instituutioista, mutta se ei ole niiden summa. Se on ymmärrettävissä kokonaisuute-

na, jonka etu ilmenee laillisessa yhteiskuntajärjestyksessä, valtion piirissä.

Käsityksessä on yhtäläisyyttä sen yhteiskunnanäkemyksen kanssa, joka Pauli Kettusen mukaan tuli yleiseksi valkoisella puolella kansalais sodan jälkeisenä aikana. Silloin ”yhteiskunta” viittasi yksikköön, joka oli joutunut äärimmäiseen vaaraan 1918. Se näyttäytyi toimijana, joka puolustautui vihollisiaan vastaan, ja siihen kuului valtion aineksia. Selénin näkemys yhteiskunnasta sekä sen ja suojeluskuntien suhteesta on samantyyppinen sikäli, että hänen kysymyksensä on, tukivatko suojeluskunnat kamppailevaa yhteiskuntaa ja sen keskeistä elementtiä laillista yhteiskuntajärjestyksiä, ja jos eivät, niin missä määrin eivät. Tässä katsannossa esimerkiksi taistelu kommunisteja vastaan ei tule pohdinnan kohteeksi lainkaan: hehän olivat yhteiskunnan ja laillisen yhteiskuntajärjestyksen vihollisia. Vaikuttaa siltä, että ignorointi on omiaan korostamaan lapuanliikkeen jälkeistä eheytymislinjaa. Integroituminen muuttaa luonnettaan, kun integroitavasta kokonaisuudesta on suljettu hankalin osa pois. Selén ei myöskään saa otetta järjestön poliittisuuteen, suojeluskuntiin yhtenä syvästi poliittisena osapuolena sotien välisen ajan Suomessa. Hän tyyty toteamaan, että niiden oma näkemys epäpoliittisuudestaan ei vastaa myöhemmin tavanomaiseksi tullutta politiikkakäsitystä.

Rajanveto suojeluskuntien ja yhteiskunnan välillä korostaa suojeluskuntia *järjestönä*. Olennaista on suojeluskunta-

laisten toiminta järjestön nimissä tai esimerkiksi sen univormussa, ei muuten. Tietysti kysymys onkin suojeluskuntajärjestön historiasta. Mutta ratkaisu tarjoaa perustelun kovin kapealle tavalle käsittää suojeluskunnat yhteiskunnallisina toimijoina ja supistaa niihin liittyviä poliittisia ulottuvuuksia. Järjestönäkökulmasta havainnoinu yhteiskunnan ristiriitadynamiiikka näyttäytyy kovin kalpeana, ja kalpeina näyttäytyvät myös sekä suojeluskuntien aiheuttamat uhkat – etenkin kamppailu valtiovallan luonteesta lapuanliikkeen aikana – että niiden sopeutumispakot.

Toisenlainen kuva syntyisi, jos lähdetäisiin, tavalla tai toisella, yhteiskunnasta erilaisten toimijoiden kenttänä, poliitikasta pyrkimyksenä käyttää valtaa tällä kentällä ja valtiossa sellaisena toimijana, joka pitää tai pyrkii pitämään sen piirissä legitiimin väkivallan monopolia. Tämänkaltainen perusnäkökulma on tavallinen ristiriitoja ja muuta politiikkaa tutkivassa sosiaalishistoriassa ja historiallisessa sosiologiassa. Jännitteitä ilmentävien järjestöjen erittelyn lähtökohtana eivät ole itse muodolliset järjestöt vaan valtapyrkimysten organisoituminen vastakkaisuudeksi, liittosuhteiksi, verkostoiksi. Olennaista on järjestöjen asema laajempien verkostojen huippuina tai muunlaisina konkretisoitumina, eivät organisaatiot sinänsä. Nämä ovat ilmaisuvoimaisia siksi, että ne asettuvat laajemman voimakentän osaksi ja valaisevat sitä ja sen liittolaisuuksia ja vastakkaisuuksia.

Tältä kannalta voi tarkastella Selénin kritiikkiä sitä ajatus-

ta vastaan, että suojeluskunnat olisivat määränneet poliittisesti mahdollisen (toiminnan) rajat maassa. Suojeluskunnat eivät hänen mukaansa pystyneet konkreettisella toiminnallaan vaikuttamaan rajoihin tai jos pystyivätkin, niin ne olivat vain osa yleisempää sotien välisen ajan henkeä. Väite rajojen asettamisesta sisältää siis hänen mukaansa epäsuhtan järjestötason ja politiikan ehtojen tason välillä. Mutta epäsuhta häviää, jos suojeluskuntia ei nähdä ahtaasti vaan laajemman eetoksen ja ajattelutavan organisoituneena ilmentymänä. Juuri tästä perspektiivistä on ymmärrettävissä esimerkiksi ajatus, että suojeluskuntajärjestö oli sekä poliittisen demokratian sisäinen ehto että sen uhka (Martti Ahti), tai luonnehdinta lapuanliikkeestä suojeluskuntahengen poliittisena johdannaisena (Juha Siltala). – Lisäksi voi kyllä miettiä, millaisen odotushorisontin virittää poliittiselle toiminnalle se, että väestön toisen puolen edustajat ovat aseistettuja aina kylätasolle asti.

Järjestönäkökulma tuo esiin myös mielenkiintoisia asioita. Eräs niistä on suojeluskuntien luonne kansalaisjärjestönä. Selén viittaa vapaan kansalaisuuden toiminnan puoliin useissa yhteyksissä, joissa suojeluskunnilla oli pyrkimystä riippumattomuuteen tai ne niskoittelivat valtiovaltaa vastaan. Monesti perustelu saattoi olla taktista laatua, mutta olisi kiinnostavaa pohtia, onko suhtautumistavalla yleisempää merkitystä suomalaisen (talonpoikaisen?) yhdistystoiminnan luonteesta ja suomalaisessa organisoitumistavassa.

Teos saa myöhemmin täydennykseksen toisen niteen, jossa käsitellään mm. järjestön jäsenistöä, paikallistoimintaa ja suhdetta muihin paikallisiin organisaatioihin sekä sotilaskoulutusta ja sotilaallista merkitystä. Mutta miksi suojeluskuntien historia vasta nyt?

Selén näkee asian Suomen ja Neuvostoliiton suhteiden perspektiivistä. Jälkimmäisen romahdettua ei enää ole sellaisia tutkimuksen esteitä kuin ulkopoliittinen leimaaminen; enää ei tarvitse vaieta. Näkemys sopii yhteen Selénin sotien välisen ajan käsitystä myötäilevän yhteiskuntanäkemyksen kanssa. Sen taustalla on kansalaissodasta juontuva kokemus neuvostovaltion uhkasta. On kuitenkin mahdollista korostaa lykkääntymisen syytä myös Suomen sisäistä kulttuuris-poliittista murrosta 1960-luvulta alkaen. Yhteiskuntakäsityksen väljeneminen ja kulttuurin moniarvoistuminen saivat ehkä suojeluskunnat tuntumaan toissijaiselta tutkimuskohteelta. On selvää, että tältä kannalta suojeluskuntien poliittinen rooli näyttäytyy toisenlaisena kuin *Sarkatakkien maassa*. Molemmissa tapauksissa vallitsee yhteys sen välillä, mikä on käsitys oman ajan tai lähimenneisyyden yhteiskunnasta ja siinä vaikuttavista voimista ja mikä on käsitys suojeluskuntien luonteesta. Ne asettuvat molemmissa tapauksissa jatkumoon mutta erilaiseen jatkumoon. Taustalla hämmöittää vuosi 1918. Kuten tapa puhua siitä myös tapa puhua suojeluskunnista on tapa puhua Suomesta.

Risto Alapuro